

Bart Latré, ***Strijd en inkeer. De kerk- en maatschappijkritische beweging in Vlaanderen 1958-1990*** (KADOC-studies 34; Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2011, 471 pp., ISBN 978 90 5867 892 8).

‘Vorsicht und Mißtrauen sind gute Dinge, nur sind auch ihnen gegenüber Vorsicht und Mißtrauen nötig,’ noteerde de Duitse dichter Christian Morgenstern ruim een eeuw geleden. Nut en nadeel van een zeer voorzichtige werkwijze voor de geschiedschrijving demonstreert het proefschrift *Strijd en inkeer* van Bart Latré. Hij analyseert daarin de geschiedenis van de naoorlogse Vlaamse ‘kerk- en maatschappijkritische beweging’, die in deze periode vaak de toon zette in de debatten in ‘hun’ katholieke kerk en alleen al daarom een onderzoek waard is. Omzichtig plaatst Latré zijn onderzoek in de relevante wetenschappelijke debatten. Het belangrijkste acht hij terecht de vraag naar de verhouding van secularisering en transformatie van religie. De afgelopen jaren is er in historisch onderzoek steeds meer aandacht voor het feit dat religie sinds de jaren zestig niet eenzijdig verdwenen, maar soms veeleer veranderd is.

Voorzichtig is vervolgens ook de vermelde periodisering, 1958-1990. In feite laat Latré in zijn eerste hoofdstuk de hele naoorlogse geschiedenis van de kerkelijke vernieuwingsbewegingen tot in de jaren zestig de revue passeren. Ondanks zijn verdienstelijke behandeling van dit tijdperk beroept hij zich met het jaar 1958 op het oudste door hem zelf bestudeerde archiefmateriaal. Vervolgens beschrijft de historicus hoe in de tweede helft van de jaren zestig verscheidene actieve progressieve katholieke groepjes ontstonden, die zich voor verschillende vormen van vernieuwing in de kerk en in de samenleving wilden inzetten. Naast kerkelijke thema’s hadden zij uitdrukkelijk ook aandacht voor politiek en voor zaken als ontwikkelingssamenwerking.

De twee gebeurtenissen waarop men zich binnen de onderzochte beweging beriep zijn illustratief voor haar dubbele stootrichting: het Tweede Vaticaans Concilie en het maatschappelijke protest dat in mei 1968 zijn hoogtepunt kende golden als belangrijkste referentiepunten. Gedurende het volgende decennium wordt in Latrés nauwgezette beschrijving zichtbaar hoe de bevrijdingstheologie veel van de leden van deze beweging in haar greep kreeg. De jaren tachtig vormden het hoogtepunt van het onderzochte ‘kind van de jaren zestig’ dat de beweging van progressieve katholieken in de ogen van de historicus was. In het kader van acties voor internationale vrede en tegen bezuinigingen in de nationale politiek bundelden de vaak versplinterde groeperingen

toen hun krachten. Ze verloor sindsdien sterk aan slagkracht onder invloed van het einde van de Koude Oorlog, een gebrek aan jonge aanwas en een moeizame relatie met de 'vergaande individualisering' die sinds de jaren zestig op zou zijn getreden.

Deze verklaring voor de ondergang van de beweging is illustratief voor het minst overtuigende aspect van de studie: de kerk, gelovigen en ook de progressieve katholieken ageerden in Latrés visie overwegend reactief. Ze werden geconfronteerd met maatschappelijke veranderingen, waar ze zich vervolgens al dan niet aan konden aanpassen. Deden ze dat niet, dan waren ze gedoemd te verdwijnen. De initiatieven die hij beschrijft lijken echter in veel gevallen niet zo zeer te reageren, maar zelf actief te hebben bijgedragen aan de maatschappelijke veranderingen sinds de jaren zestig. Een onstuitbaar oprukkende modernisering overtuigt niet als externe oorzaak voor de ingrijpende transformatie van het stevig verankerde Vlaamse en Nederlandse katholicisme in de naoorlogse geschiedenis, een onderzoek naar de veranderingen die gelovigen zelf in gang zetten des te meer.

De voorzichtige aanpak blijkt hier en elders eveneens riskant in de omgang met de retoriek van het bronnenmateriaal. Vaak rechtvaardigden kerkvernieuwers hun plannen door te wijzen op de noodzaak aan te passen aan de moderne samenleving. Eén van de voordelen van de recente twijfels bij het begrip modernisering is dat in historisch onderzoek de vraag gesteld kan worden wat verschillende actoren eigenlijk met dit begrip bedoelden en wat zij wilden bereiken met het gebruik van de term. Evenzo was iets meer afstand tot de claim van de onderzochte beweging een nieuw fenomeen te zijn en als enige een meer open katholicisme na te streven zinvol geweest. Een grotere afstand tot de retoriek van kerkvernieuwers zou het toekomstige onderzoek ten slotte ook moeten aanzetten de wijdverbreide duiding van het Tweede Vaticaans Concilie als een progressieve sprong voorwaarts, die vervolgens stukje bij beetje weer is teruggedrongen kritisch tegen het licht te houden. Gezien bijvoorbeeld de publicatie van de behoudende encycliek *Humanae Vitae* in 1968 is de vraag of de kerkvernieuwers het conciliaire proces wat haar 'progressieve gehalte' betreft niet simpelweg hebben overschat.

Latrés conclusies omtrent de ondergang van de beweging verdienen ten slotte de aandacht. Onder verwijzing naar de sociologen Jan Willem Duyvendak en Menno Hurenkamp stelt hij dat de onderzochte kerkvernieuwers meer een zware dan een lichte gemeenschap vormden, aangezien individuele groepjes vast hielden aan collectieve idealen en ideologische dogma's. Gezien de nonchalante definitie van Duyvendak en Hurenkamp is een classificatie niet eenvoudig, maar als nieuwe sociale beweging lijken de onderzochte groeperingen samengenomen eerder een lichte dan een zware gemeenschap te vormen. De smalle identiteit, de samenwerking over levensbeschouwelijke grenzen heen en het losse karakter van het organisatorische netwerk zijn daar belangrijke indicaties voor. Juist binnen lichte gemeenschappen verloopt de overdracht van de eigen normen en waarden moeizaam, een probleem waar de door Latré aangehaalde Franse godsdienstsociologe Danièle Hervieu-Léger op heeft

gewezen. De onderzochte groepen waren volgens Latré niet in staat hun opvattingen aan een volgende generatie door te geven, omdat die nieuwe generatie individualistischer was en niet meer opgroeide in een vanzelfsprekend christelijke cultuur. Vanwege het minder scherpe levensbeschouwelijke profiel van deze groeperingen is echter moeilijk te bepalen in hoeverre zij er in slaagde haar idealen door te geven. De verzwakking van hun organisaties is daar niet zonder meer een goede indicator voor. De ‘zwevende gelovigen’ waar Joep de Hart onlangs over heeft geschreven en het ‘eigentijds idealisme’ dat Gabriël van den Brink in Nederland ontwaart, haken wel degelijk bij de idealen van nieuwe sociale bewegingen aan. Het blijkt gezien hun meer vluchtige karakter nog moeilijk een helder antwoord te geven op de vraag in hoeverre religieuze lichte gemeenschappen hun tradities door kunnen geven.

Al stelt hij ze zelf niet al te zeer op de voorgrond, toch brengt het onderzoek van Latré belangrijke noties naar voren. In de eerste plaats onderstreept zijn studie het belang van een transnationaal perspectief op de geschiedenis van religie. De liturgische beweging, de impulsen van het Tweede Vaticaans Concilie, de invloed van de Latijns-Amerikaanse bevrijdingstheologie: keer op keer blijkt wat zich in Vlaanderen afspeelt alleen vanuit een grensoverschrijdend perspectief te verklaren. Waar de auteur en passant onderstreept dat de contacten met Nederlandse katholieken voor veel progressieve groepen belangrijker waren dan de uitwisseling met Waalse geestverwanten, wordt duidelijk dat ook in deze context het nationale kader niet zonder meer als uitgangspunt gekozen zou moeten worden. Ten tweede laat *Strijd en inkeer* zien dat onderzoek naar de transformatie van religieuze tradities over de muren van de kerk heen moet kijken. Religieuze veranderingen werkten niet vanuit de kerk op de rest van de samenleving in, maar ontstonden in het krachtenveld van kerk en andere maatschappelijke organisaties en groeperingen, die zich in de christelijke traditie positioneren. Dat geldt, zo blijkt uit Latrés nauwkeurige analyses, des te sterker voor de naoorlogse geschiedenis, waarin de onderzochte actoren onderling steeds minder vanzelfsprekende en hechte relaties onderhielden. De zogenaamde ‘nieuwe sociale bewegingen’ blijken niet alleen qua gedachtegoed en organisatorische netwerken nauw verbonden met hun ‘oude’ tegenhangers. Latré laat zien dat de uiteenlopende spelers in de *civil society*, inclusief de kerken, door de opkomst van deze nieuwe groeperingen hun positie opnieuw moesten bepalen. Wie de voorzichtigheid van deze studie aldus met enig wantrouwen tegemoet treedt, krijgt er waardevolle inzichten voor terug.

Peter van Dam, Universiteit van Amsterdam